

De Achterhoek en Groningen: Zuster Jo

door Paul Westmeijer

Op 21 april 1944 stopt een ambulance voor de winkel van Heinen in de Grotestraat in Eibergen. Een verpleegster stapte uit en gaat naar binnen. Tegen Tine Heinen die achter de toonbank staat, zegt ze dat ze een pakketje op komt halen. Tine weet van niets, vraagt haar even te wachten en haalt Zuster Arnold erbij die contacten met het verzet heeft. Als Zuster Arnold arriveert, is het al een beetje druk geworden in de Grotestraat en stapte ze bij de verpleegster in de ambulance om naar een rustiger plekje te rijden waar ze kunnen praten. Zuster Arnold merkt op dat de chauffeuse nogal grote handen heeft voor een vrouw. Het is verzetsman Hessel van der Zee uit Groningen als zijn alter ego Zuster Jo.

Hessel maakt zich bekend met het afgesproken wachtwoord en vertelt dat 'Zwarte' Kees Ruizendaal van de Knokploeg Aalten wapens zou klaarleggen voor het noordelijke verzet in een schuur in de buurt. Zuster Arnold praat Hessel bij over de dramatische gebeurtenissen van de dag ervoor. Op 20 april bracht de Sicherheitsdienst (SD) in een grote operatie verzetsgroepen in Borculo en Aalten een zware slag toe. Bij die operatie werd Zwarte Kees vermoord en de wapens die de KP Aalten zou ophalen, bleken niet te bestaan. De samenwerking tussen Hessel van der Zee en Kees Ruizendaal over de streekgrenzen heen was niet ongewoon. Hoe groot het gevaar van lange trein- en autoreizen voor gezochte verzetsmensen ook was, het weerhield ze er niet van om verbindingslijnen over het hele land uit te rollen.

Wie was die mysterieuze Zuster Jo uit Groningen?

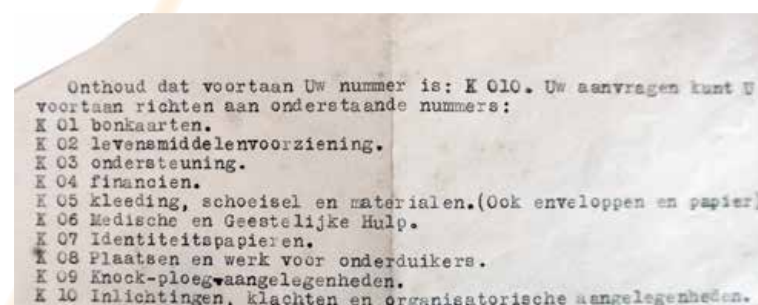
Hessel van der Zee is 24 jaar als hij zich in juni 1943 moet melden als krijgsgevangene. De Duitsers roepen Nederlandse militairen op om het arbeidspotentieel voor de oorlogsindustrie aan te vullen. Hessel zorgt ervoor dat iedereen goed ziet dat hij met twee koffers vertrekt naar het station. Maar hij komt nooit aan bij het meldpunt in Assen. Hij keert terug als Zuster Jo Duyker, gekleed in het uniform van een verpleegster. Deze metamorfose wordt vanaf dan zijn 'onderduikadres'. Zijn moeder verhuurt aan Zuster Jo de leegstaande kamer van Hessel. Vanaf dan leeft haar zoon 24 uur per dag, zeven dagen per week, bijna een jaar lang als vrouw.

Verzetsmensen vermommen zich vaker als vrouw, maar Hessel pakt dit zo consequent en grondig aan dat als bekenden hem bij uitzondering als Hessel aantreffen, ze denken dat Zuster Jo zich als een man heeft verkleed. In het begin is het wennen. Zo waarschuwt een van de burens dat hij beter wat minder liefdevol afscheid moet

nemen van Femmigje van Veenen, zijn verloofde. Ze helpt bij verkleeden en opmaken, maar ook bij het vervrouwelijken van zijn houding en bewegingen. Ook beroepsmatig geeft ze Hessel een snelcursus, want Femmigje is zelf opgeleid als verpleegster.

K-groep

Zuster Jo blijkt een briljante dekmantel, want de Duitsers laten vrouwen, zeker die in uniform, vaker met rust dan mannen. Zuster Jo richt een verzetsorganisatie onder de naam K-groep op, helpt onderduikers en coördineert andere verzetsacties. De naam K-groep slaat op de letter- en cijfercombinaties van ieder afzonderlijk lid. De codes beginnen allemaal met een K. Elkaars echte namen kennen ze vaak niet.

Documenten met K-nummers (Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen (OVCG), 2220-309)

Robert Sikkes schreef een boek over de tragische geschiedenis van Zuster Jo en het verzet in Groningen. De fraaie vormgeving en vele foto's maken de publicatie tot een niet te missen leeservaring. Het is te bestellen bij uitgever Profiel. Binnenkort verschijnt een online update van het verhaal van Zuster Jo waarin ook de connectie met de Achterhoek wordt belicht.

Samenwerking over de streekgrenzen

De samenwerking van de Achterhoek met het noordelijke verzet komt tot stand door verschillende Groningers in of uit de Achterhoek. Zo overvalt noorderling Jacob Boerma samen met Kees Ruizendaal het distributiekantoor van Eibergen. Omgekeerd verleent Feitze de Vries van de KP (Knokploeg) Aalten ondersteuning bij een overval op het distributiekantoor van Loppersum. En als in Groningen de SD-chef Jannes Keijer geliquideerd moet worden, levert Zwarte Kees een van de twee aanslagplegers aan in de persoon van Michael 'Rooie Henk' Henrich. Bijkomend voordeel van een hitman uit de Achterhoek is dat de Groningse SD hem niet kent en dus moeilijker kan opsporen. De tweede aanslagpleger is een agent bij de politie van Groningen. Deze Wim te Lindert komt op zijn beurt weer uit Winterswijk.

Infiltratie V-Mann¹

Nog een voorbeeld van samenwerking over de streekgrenzen: Jaap Allersma en lid van de KP Aalten beleefde zijn Waterloo in zijn geboortestreek als hij bij een poging om bonkaarten veilig te stellen wordt gearresteerd. In het SD-hoofdkwartier, het Scholtenhuis op het Martini-kerkhof in Groningen, wordt hem het vuur na aan de schenen gelegd. Dit beruchte Scholtenhuis lag opmerkelijk genoeg schuin tegenover het hoofdkwartier van de K-groep van Zuster Jo. Jarenlang blijft deze nabijheid onontdekt totdat een Nederlandse V-Mann infiltreert in de verzetsgroep. Niet lang daarna rolt de SD de K-groep op, inclusief Hessel en Femmigje die inmiddels als koerierster actief is.

Een macabere 'huwelijksreis'

Hessel wordt in het Scholtenhuis zwaar mishandeld. Tussen de verhoren door krijgt hij toestemming om met zijn zwangere verloofde te trouwen. Ze geven elkaar het ja-woord in de zaal van de strafgevangenis. De twee geliefden gaan na de verhoren op transport naar verschillende kampen en zitten tot aan Amersfoort naast elkaar in de trein. Het is een macaber alternatief voor een huwelijksreis. Dan gaat Hessel naar Kamp Amersfoort en Femmigje door naar Kamp Vught. Ze zullen elkaar nooit meer zien. Twee weken later wordt een deel van de K-groep alsnog naar Kamp Vught overgebracht. Het eindstation is de beruchte 'bunker' van het complex, waar een paar maanden eerder nog hun makkers van het Achterhoekse verzet gevangen zaten. Hessel staat al snel voor een vuurpeloton. Zijn verloofde kan de schoten horen vanuit haar cel.

Femmigje belandt uiteindelijk in vrouwenkamp Ravensbrück en bevalt daar van een zoon die maar kort leeft. De moeder overleeft het kamp en de oorlog. Na een evacuatie naar Zweden hertrouwt ze en wordt opnieuw moeder.

¹ Een V-Mann was een (vaak Nederlandse) spion die in opdracht van de Duitse bezetter verzetsgroepen, onderduikers en piloten opspoorde en verraadde.

In 1947 wordt de amateurfilm Het Groningsch Verzet 1940-1945 opgenomen. Waargebeurde verzetsverhalen worden nagespeeld, waaronder het verhaal van Zuster Jo. Te zien is de transitie van Hessel naar Zuster Jo onder begeleiding van Femmigje. Deze film is te zien via de QR-code. (vanaf de zestiende minuut beginnen de scènes met Zuster Jo).

3 Stills uit film Het Groningsch Verzet 1940-1945 (Filmbank Groningen):

Femmigje helpt Hessel bij zijn metamorfose

Zuster Jo neemt afscheid van Femmigje

Zuster Jo passeert een nietsvermoedende Duitse militair